

grijehe svoje i naroda svoga javno dademo neku zadovoljštinu, pa da ga javno i svečano i kao narod priznamo i ispovijedamo za svojega Gospodina i Kralja kraljeva, da Mu se kao Spasitelju zahvalimo za sva dobročinstva i da Mu se kao čitav narod smjerno pomolimo za mir Božji i blagoslov Božji u svemu. Daljna je svrha ovoga Euharistijskoga poklonstva: 1. da u srcu sviju naših katolika oživi sv. vjeru Kristovu; 2. da stvorimo tvrde i nepomične odluke po vjeri Kristovoj živjeti, boriti se i trpjeti do konca».

Ovo je prvi put, da katolici ove države dolaze na zajednički sastanak; doći će ljudi iz sve Banovine, Dalmacije, Bosne, Crne Gore, Bačke i Banata, Slavonije, Međumurja, Koruške i sve Slovenije, Istre i hrvatskih otoka, da se javno poklone euharistijskom: Bogu i njemu sebe i narod posvete božanskom presv. Srcu Isusovu. Lani su bili euharistički regionalni euharistički sastanci u Subotici i Varaždnu u kolovozu, pa su donijeli lijepog vjerskog ploda. Jednako je koristio Dalmaciji njezin prvi pokrajinski euharistički sastanak g. 1909. 3—6. kolovoza. Sigurno će još višim i trajnijim vjerskim plodom uroditi opći euh. sastanak u Zagrebu, kamo će pohrliti mnoštvo puka i izobraženih slojeva, da raspale svoju vjeru na euharističkom žarištu.

Dao Bog, da prvi naš nacionalni sastanak bude moćna pouga u obnovi našeg vjerskog života!

A.

Tri znamenita starokršćanska natpisa euharistijskog sadržaja.

»Blagosloven Kralj, koji ide u ime Gospodnje! Mir na nebu i slava na visini!« Tako je na Cvjetnu nedjelju kod svečanog ulaza Kristova u grad Jeruzalem »sve mnoštvo učenika u radosti počelo hvaliti Boga iza glasa za sva čudesa, što su vidjeli . . . A neki farizeji iz naroda rekoše Gospodinu: Učitelju, zaprijeti učenicima svojim! — A on im reče: *Kažem vam, ako oni ušute, kamenje će vikati*« (Luk. 19, 38—40).

To se doista sve do naših vremena sjajno obistinilo i s obzirom na euharistijskog Spasitelja. Istina, nisu ušutjeli živi svjedoci i pismena svjedočanstva o živoj prisutnosti Kristovoj u oltarskom otajstvu i o divotama tog sveudiljnog čuda Božjega u sredini našoj. Ali uz njih je vikalo i kamenje te više i danas u slavu euharistijskog Boga-Čovjeka. Kamenje veličanstvenih hramova naših onamo od prvog razvitka i sjajnog procvata kršćanskog graditeljstva pa sve do naših dana pjeva hvalospjeve euharistijskom Kristu, koji je u

tim hramovima podigao prijestolje svoga milosrda. Kamenje podzemnih katakomba i nadgrobnih spomenika iz vremena krvavih progonstava Pracrkve još i danas viče: »Blagosloven Kralj, koji ide u ime Gospodnje! Hosana Sinu Davidovu! Hosana Bogu-Čovjeku sakrivenom pođ prilikom kruha i vina!«

Između mnogih takovih mrtvih, no veoma rječitih spomenika, koji i danas iza glasa viču u slavu euharistijskog Emanuela, izaberimo samo tri prastara monumentalna spomenika iz prvih vijekova Crkve.

1. Nadgrobnii natpis Aberkijev.

Slavni škotski učenjak W. Ramsay g. 1882. otkrio ga je blizu frigijskog grada Hieropola. A sultan Hamid poklonio je izvorni stećak s oštećenim natpisom g. 1893. papi Leonu XIII. prigodom pedesete godišnjice njegova biskupovanja, te ga sada čuvaju u lateranskom muzeju u Rimu. Tim se otkrićem sjajno potvrdila vijest o nadgrobnom natpisu i sadržaju njegovu, što ga već Simeon Metafrast (oko g. 965.) spominje u životopisu Aberkijevu*). Euzebije (Hist. eccl. 5, 16) spominje nekog Avirkija Marcela, što ga Dr. Kihn drži nedvojbeno za našeg Aberkija, pa ga i biskupom zove, kao i Metafrast. Pitra O. S. B. objelodanio je već g. 1855. sadržaj natpisa po Metafrastu. Neki su racionalistični učenjaci poput Harnacka**) kušali, ne bi li još i poslije otkrića izvornog stećka po Ramsay-u protumačili taj natpis kao proizvod poganskog podrijetla. Ali su ti napadaji ostali bez uspjeha, te se danas gotovo svi učenjaci slažu priznavajući eminentno kršćansko obilježje natpisa. Taj epitafij siže do g. 180. po Kristu ili barem do konca drugoga stoljeća, kako to gotovo svi stručnjaci strogo i složno dokazuju. Da li je Aberkije doista bio biskup, kako to tvrdi legenda Metafrastova, ne veli se na samom natpisu. No mjesto »Hieropolis«, gdje se je našao stećak, donekle nam tumači, zašto su Aberkija prije nazivali »hierapolskim« (bolje. hieropolskim). Iz epitafija svakako proizlazi, da je začetnik njegov bio veoma izobražen i za svetu vjeru svoju oduševljen kršćanin, koji bijaše proputovao velik dio tadašnjeg kulturnog svijeta***) i svuda dolazio u dodir sa veoma revnim kršćanskim općinama, ne samo u građanskom životu nego i kod liturgijskih tajna.

Epitafij se sastoji od 22 stiha, koji su svi heksametri, samo na početku imamo jedan distih. Srednji i najdragocijeniji dio velikim

*) Migne, Patr. Gr. 115, 1211—1248. Cf. Act. SS. (Bolland.) ad 22. Oct.

**) Kasnije je Harnack priznao, da je Aberkije »član vjerskog društva«; ali ne mogavši više nijekati kršćanskih elemenata toga epitafija, utekao se je izluci, »da su u tom vjerskom društvu pomiješani bili poganski i kršćanski elementi« (Chronologie II, 183).

***) Po Simeonu Metafrastu došao je Aberkije u Rim u vrijeme careva Marka Aurelija i L. Vera (g. 161—180).

je dijelom sačuvan u grčkom izvorniku. Što je oštećeno i manjkavo na spomeniku, uspostavili su razni stručnjaci prema podacima Simeona Metafrasta i drugih starih auktora, koji spominju taj natpis kao »carmen Abercii« u aktima njegovim. Govoreći o najsvetijim tajnama kršćanstva na ovom javnom spomeniku morao se je auktor dakako držati strogo propisane tajne discipline (disciplina arcani), po kojoj nije bilo slobodno »sveto izručiti psima niti baciti biserje pred svinje« (Mat, 7, 6). Poput drugih kršćanskih pisaca prvih stoljeća upotrebljava Aberkije tajne, razne simbolične slike, kojih je smisao neznabošcima bio isto tako nerazumljiv, kao što bijaše svim kršćanima onog vremena jasno poznat i s ovim lijepim simbolima osobito mio.

Evo doslovnog prijevoda tog nadgrobnog spomenika, kako ga je već kao bogoslov sarajevskog sjemeništa g. 1906.—7. priredio za »Katolički list«*) Dragan Dujmušić, koji je poslije kao o. Augustin umro u kapucinskom redu.

*Građanin izabranog grada učinih ovo Za života, da mi tuj u svoje vrijeme tijelo počinak nade. Zovem se Aberkije, učenik sam neokaljanog Pastira, Koji pase stada ovaca po brdima i dolinama; Koji ima velike oči, štoto posvuda gledaju; Jer on me je naučio**) . . . sigurnu znanost (života). Poslao me je u Rim, da promotrim kralja, I da vidim kraljicu u odijelu i potplatima zlatnim. I vidjeh tamo narod sa sjajnim pečatom na čelu. Vidio sam i sirske ravnice i sve gradove (pa i) Nizibu, Prekoračiv Euftrat; posvuda sam pak našao sumišljenike, Imajuć uza se Pavla. Vjera me je na svem putu vodila I pružila mi je svuda hranu, ribu iz izvora, Ogromnu, čistu, što ju objumila neokaljana Djevica. I ovu (ribu) dala je (vjera) prijateljima za hranu na uvijek, S izvrsnim vinom, što ga je pomiješano s vodom davala uz kruh. Sâm prisutan, rekoh ja Aberkije, da se ovo napiše, Imajući u istinu sedamdeset i dvije godine.*

Ded moli za me, koji ovo razumiješ i koji isto osjećaš. Nitko pak nek drugoga ne položi u moj grob; Ako li ipak tkogod to učini, nek plati blagajni rimskoj 2000 žutaka I dragoj domovini Hieropolisu 1000 žutaka.

*) G. 1907., brojevi 36.—41. Bogatu literaturu naveo je i upotrijebio Dujmušić u svojoj krasnoj raspravi, te zato ovdje upućujem štovane čitače na te brojeve »Katoličkog lista«, gdje će naći i grčki izvornik nadgrobnom natpisu.

**) Ovdje je ispalo nekotjiko slogova, što ih Kihn ovako zgodno popunjuje: Hontos gar m'edidaxe logou ta grammata pista, Jer on me je naučio pouzdanu znanost riječi; Dujmušić je po drugom autoru popunio: »bloio (biou) ta grammata pista«. Sav grčki izvorni tekst sa malim varijantama donose također Kihn, Patrologie I, 385; Rauschen, Florilegium patr. 3, 36—37; Rouet de Journal, Enchiridion patrist. 77.

Za one čitače, koji su manje upućeni u jezik Sv. Pisma i Pracrkve, dodat ćemo samo po koje kratko tumačenje.

Godinu dana prije otkrića Aberkijeva stečka otkrio je Ramsay u istoj Frigiji Aleksandrov stečak sa kraćim natpisom*), koji je po sudu protestantskog patrologa Zahna »samo nespretna imitacija natpisa Aberkijeva« te potječe iz godine 216. po Kristu. U obadva natpisa »građanin izabranog grada« znači »kršćanina« ili »građanina kršćanskog grada«. Već apostol Petar piše svoju prvu poslanicu »izabranim (eklektis, electis) pridošlicama. Ponta, Galatije« itd., te ih zove »pleme izabrano«; i druga poslanica sv. Ivana apostola nosi natpis: »Prezbiter izabranoj gospodi i djeci njezinoj, što ih ja ljubim u istini, a ne samo ja, nego i svi, koji su spoznali istinu, poradi istine, koja ostaje u nama te će s nama biti na vijeke . . . Vrlo se obradovah, što sam našao između djece tvoje takovih, koji hodaju u istini, kako smo primili zapovijed od Oca«. Neki tumače »Electa« kao vlastito ime ili kao atribut jedne žene lične; ali je po savezu kudikamo vjerojatnije, da se tu radi o izabranoj gospodi i kraljici, Crkvi jedne kršćanske općine, koju je Ivan kao apostol nazirao. To proizlazi također iz konačnog pozdrava: »Pozdravljaju te djeca tvoje sestre *izabrane*«**). Slično i Petar apostol zove Rimsku Crkvu »Crkvom zajedno izabranom u Babilonu« (cōlecta, syneklekte), pa i apostolski Oci Klement Rimski (1 Kor. 2, 4; 6, 1; 46, 8 itd.), Ignacije (Tralj. natpis), Herma (Pastir, Viz. II, 1, 3; 2, 5 itd.) upotrebljavaju taj izraz. »Izabranik« (electus) je od prvih vremena do danas ime onog katehumena, koga su već kod pripravnih obreda svetoga krsta uputili u vjerovanje apostolsko i molitvu Gospodnju. Prema tomu nema nikakve sumnje o kršćanskom značenju tih početnih riječi natpisa.

To potvrđuje još slijedeći izraz: »učenik Pastira neokaljanoga . . . koji ima velike oči, što no posvuda gledaju«. »Pastir« je najmilija slika Kristova u katakombama i poapostolskoj književnosti (Ign., Hermin Pastir), kao što se i sam Isus tako zove, a po njemu se povode i apostoli. Sveznanje toga Pastira upravo je karakteristično za Krista, Sina Božjega. Sigurna ili vjerna (pista, fideles) znanost (»života« ili »riječi«) nije drugo nego »kršćanska nauka«, pravi pašnjak Kristov.

Izrazi »kralja«***) i »kraljicu«, po sebi neodređeni, u ovom konkretnom kontekstu i uz obzir na tadanje prilike crkvene (na ugled papin također izvan Rima n. pr. kod Polikarpa, Dionizija Korinškoga, Ireneja itd.) dosta jasno označuju nasljednika Petrova ili namjesnika Kristova i Rimsku Crkvu. Prije svega valja uvažiti, da je sam »sveznajući Pastir« Aberkija »poslao u Rim«, jamačno ne zato, da vidi rimskoga cara i carica, kako to neki hoće bez temelja, nego u *duhovnu* svrhu. Uz »kralja« i »kraljicu obučenu u zlatnu haljinu (cf. Ps. 44, 14—15) sa zlatnim potplatima« spominje se i »narod, koji ima sjajni pečata«. To se ne da drukčije zgodno i skladno protumačiti osim u duhovnom smislu o vidljivom duhovnom Natpastiru svih ovaca Kristovih, koji je tada pri koncu drugog stoljeća također izvana uživao osobito velik ugled kod svih kršćana, nadalje o Kraljici Crkvi Rimskoj, koju i Pastir Hermin (Viz. IV, 2, 1 itd.) i drugi poapostolski pisci

*) Katolički su arheolozi Duchesne i de Rossi odmah upozorili na sličnost ove imitacije Aberkijeva natpisa, kako im je poznat bio iz Metafrastova izvještaja (Rauschen, Floril. patr. 3, 4).

***) V. Rud. Cornely, *Historica et critica Introductio in Utriusque Testamenti libros sacros*. Vol. III. n. 232. pg. 682—683. U prilog našem mišljenju navodi također Klementa i Oekumenija.

****) Neki sa Metafrastom mjesto »*basile anathresai*« čitaju »*basileian athresai*« (promotriti kraljevski Rim); ali sam natpis govori više u prilog prvoj lekciji. U ostalom, smisao se time bitno ne mijenja.

i spomenici na slični način prikazuju*): Sjajni pečat naroda duhovni je pečat križa te sakramenta sv. krsta i krizme, što su ih tada novokršćenici redovito primili kod jednog istog jedinstvenog obreda.

I drugi krajevi, što ih je proputovao i spomenuo Aberkije (Sirija i Niziba onkraj Eufrata) bijahu u ono vrijeme već došli u dodir sa kršćanstvom.

»Sumišljenici« bili su »drugovi« (synomilous, socios) u vjeri, o kojoj je Aberkije već prije govorio (v. 5. grammata pista, litteras fideles) i koju će odmah iza toga izričito istaknuti kao *vodilicu svoju na svem putu*. I Pavla spominje kao pratioca, to će reći, spisatelja Duhom Sv. nadahnutih poslanica**). Protestant Zahn ne može se oteti uvjerenju, da »Pavao« posve sigurno znači apostola Pavla, koga za kršćane ne treba dalje opisivati.

Slijede s dogmatskog gledišta najznamenitije riječi, što ih dakako samo kršćani mogu razumjeti:

»Vjera me je na svem putu vodila i pružila mi je svuda hranu, ribu iz izvora, ogromnu, čistu, što ju obujmila neokaljana Djevica«. Za kršćanina u tajanstvenu disciplinu prve Crkve iole upućena, ne može biti smisao ovih riječi sumnjiv. Riba znači Krista, a izvor je ribe Otac nebeski, koji se zove pravrelo i izvor (pege, fons), u koliko je prapočelo drugih božanskih Osoba. Već u doba Tertulijanovo***) oko g. 200. bio je kršćanima dobro poznat monogram Kristov »ihthys« (riba), koja je riječ sastavljena od početnih slova Jesus Hristos, Theou Yios, Soter (Isus Krist, Božji Sin, Spasitelj). Ta je riječ kao i brojne naslikane ribe u katakombama itd. kršćanima triju prvih vijekova vazda iznova u pamet dozivala neprocjenljivu blagodat otkupljenja Kristova, i osobito se ta riječ i slika ribe rado upotrebljavala u savezu s euharistijskim simbolima. Da ova riba ne može biti drugo nego Krist Sin Božji, potvrđuju daljnje riječi: 1. »ogromnu« ili sveopsežnu (panmegethe, nada sve veliku) 2. »čistu« (katharon; kod materijalnih riba nema razloga niti je običaj istaknuti takovo svojstvo; u duhovnom pak smislu »čista« je riba posve odličnim načinom Krist****). Isporedi analogiju između ove »čiste ribe« i

*) U mogućoj hipotezi, da se ima čitati: »poslao me je u kraljevski Rim«, opet je posve isključen *svjetovni* značaj carskog Rima poradi svega konteksta, koji ističe *duhovno blago* Rima, t. j. Crkve Rimske (kraljice) i naroda sjajno zapečaćenoga. Metafrast istina tumači »basileian« i »basilissan« o rimskom carstvu (svjetovnom) i o »carici«, ali očito u tendencioznu svrhu, da tako utvrdi fantastične tobožnje doživljaje svetog Aberkija na dvoru rimske carice.

**) Tolika familiarnost sa Sv. Pismom mogla bi također govoriti u prilog mnijenju, da je Aberkije bio doista biskup.

***) De bapt. c. 1. »Sed nos pisciculi secundum ihthyn nostrum Jesum Christum in aqua nascimur«. I Origen svjedoči, da »se Krist tropično zove ihthys« (in Mat. c. 3. 584. ed. BB.). A sv. Augustin spominje, kako je taj monogram sastavljen iz početnih slova pet onih riječi (De Civit. Dei, 18, 23).

****) Već sv. Meliton Sardski (+ prije 195.) ili drugi pisac pod njegovim imenom veli: »Piscis in mensa cum favo mellis positus Christus«. Osobito pak sv. Augustin češće to ističe: »Piscis assus Christus est; ipse est et panis, qui de coelo descendit. Huic incorporatur Ecclesia ad participandam beatitudinem sempiternam . . . ut omnes, qui hanc spem gerimus tanto sacramento nos communicare possimus et eidem beatitudini sociare«. Ove i svu silu sličnih tekstova v. Katol. list 1907, 475; Kihn, Patrol. I, 168. Kraus, Roma sott. 246—247.

»bezgrišnog jaganjca Božjega«; kao što je naime Krist ujedno Pastir i Jaganjac, tako je on ujedno vrhovni ribar ljudi i riba, a ovo zadnje je on osobito u svom žrtvenom i euharistijskom stanju; kardinal Pitra s pravom konstatuje nedvojbeni smisao euharistijski kod ovoga »ihthysa«, »bilo da ta riba nosi na leđima kruh i vino, bilo da je postavljena na stol s hljebovima, bilo da je naslikana pod rukom samog svećenika gdje posvećuje« (v. Grisar, *Gesch. Roms I*, 251. bilj. 1.); 3. pogotovo se pak bjelodano i neoborivo utvrđuje gornje tumačenje dodatkom »što ju obujmila neokaljana Djevica« (hon edraxato parthenos hagne, quem prehendit virgo casta). Već u vrijeme sv. Ignacija spominje se naprosto »parthenos« (virgo, djevica, *Smirnj. 1, 1*, cf. etiam ep. ad Diogn. 12, 8) namjesto imena Marijina. I slijedeća dva retka u ovom kontekstu isključivo vrijede o Euharistiji: Kai touton epedoke (he pistis) filois dia pantos, Omou hreston ehousa, kersasma didousa met' artou; et hunc (piscem) dedit amicis (scl. solis iustis, cf. *Did. 9, 5; 10, 6*) edendum perpetuo, vinum optimum habens, mixtum ministrans cum pane. Sve to nam podaje zbijenu i jezgrovitu pouku o Euharistiji: Ističe se naime riba ili euharistijska hrana kao hrana svagdanja (perpetuo), na koju nas vjera upućuje, kao hrana *istovjetna Sinu Božjemu i Spasitelju*, božanska (sveopsežna) i čista, kao hrana, koja se pruža »*prijateljima* t. j. pravednicima, i to *vazda* (dia pantos) i *svuda* (pante) t. j. kod svakog glavnog vjerskog čina ili kod svake liturgije; nadalje kao hrana, u kojoj vrši osobitu zadaću »*izvršno vino*«, i to *ponužano s vodom*, te *kruh*, što se obadvoje nuda prijateljima. Napokon za vjernike, koji isporučuju riječi o toj hrani (ribi) s riječima prvih stihova o sveznajućem Pastiru, koji pase stada ovaca po brdima i dolinama, auktor jasno uči realnu istovjetnost ovog Pastira sa samom hranom ili pašom, što je daje vjernicima ili narodu, koji ima sjajni pečat. A sve to divno potvrđuje tajinstveni sadržaj monograma »*ihthys*«.

Iz zaglavnih stihova (17—22.), koji su većim dijelom nalik na zaglavak drugih nadgrobnih spomenika, znamenite su obzirom na glavni naš predmet riječi 19. stiha, jer zgodno ističu i tajanstvenu disciplinu prvih kršćana i vrijednost molitve za vjerne mrtve. Ta je bila molitva uz »žrtve za mrtve« (oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus, Tertullianus, de corona 3) već koncem drugoga stoljeća raširena u kršćanskim općinama. Taj 19. stih ovako glasi: »Tauth' ho noñn euxaito hyper Aberkiou pās o synōdos, Haec qui intellegit quique eadem sentit, oret pro Abercio«.

S pravom veli slavni arheolog de Rossi o nadgrobnom natpisu Aberkijevu: »Taj epitafij ima radi dostojanstva i vrijednosti među kršćanskim spomenicima prvenstvo*).

*) Eptaphium dignitate et pretio inter christiana facte princeps (*Inscriptiones*, II, 1. Prooemium 13. Isto tako sude i drugi stručnjaci.

2. Nadgrobni spomenik Pektorijev.

G. 1839. iskopaše radnici na groblju blizu francuskog grada Autuna šest komada jednog stećka sa grčkim nadgrobniim natpisom i odnesoše nadene komade u tamošnje dječjačko sjemenište, u kojem je tada Pitra, potonji benediktinac i kardinal, predavao kao profesor. Pitra domala među iskopiinama nade i sedmi komad stećka sa konačnim riječima svega natpisa: »Mneseo Pektorioio« (Sjeti se Pektorija), a tim je otkrio ime začetnika toga natpisa. Još iste godine Pitra objelodani svoje novo monumentalno blago u časopisu »Annales de philosophie« (2. série, t. 19. Paris, pg. 195.); i premda su bile u sastavljenom stećku još tri ili četiri manje praznine, ipak pođe za rukom raznim stručnjacima, kaošto su bili uz Pitru Lenormant, Le Blant, Kraus, de Rossi, Wilpert, te su dosta složno uspostavili i donekle utvrdili sadržaj svega nadgrobnog natpisa*).

Pektorije, u ostalom nepoznat, ali svakako izobražen kršćanin, podigao je ovaj spomenik u čast svojih pokojnih roditelja i braće. Natpis ima 11 stihova te se dijeli na dva dijela, koji su po smislu i vrsti stihova jasno razlučeni. Prvi je dio tajinstvena ispovijest vjere kršćanske (Rauschen) ili bolje, zanosna pobuda kršćanskih čitača na praktični život kršćanski i plodonosno blagovanje euharistijskog ihthysa. Taj dio obuhvaća tri distiha. Ima još ovu dvostruku osebjnost, što mu je prva riječ *ihthys* (genitiv riječi *ihthys*, riba) i što se prva slova prvih pet stihova u obliku t. zv. akrostiha opet mogu sastaviti u riječ »*ihthys*«. Drugi dio natpisa odaje elegična pobožna čuvstva prema pokojnoj majci, prema ocu Ashandiju i braći u obliku četiriju heksametara i jednog pentametra na koncu. Oba su dijela među sobom donekle spojena mnogostrukim spominjanjem tajinstvene riječi »*ihthys*« i euharistijskih plodova. Kao što prvi dio u prvoj riječi svojoj i opet u zadnjem (6.) stihu spominje »ribu«, tako i drugi dio počinje istom riječju, koja se i u konačnom petercu ponavlja, a k tomu dolazi još gore spomenuti umjetni akrostih, sastavljen od pet slova iste riječi.

U opće se simbol ribe nalazi na kršćanskim nadgrobniim spomenicima triju prvih vijekova do sto puta (Kihn) ili u slici »ribe« ili u obliku riječi »*ihthys*«. Ne samo prastari crkveni pisci poput Tertulijana i Origena označuju »ribu« kao tip Isusa Krista i kršćana; već i u sibilinskim knjigama**) oko g. 200. tumači se riječ *ihthys* kao akrostih: Jesus Hristos Theou Yios Soter uz dodatak riječi Stauros (križ). I Klement Aleksandrijski u pjesmi na koncu spisa Paedagogus prikazuje pod ovim simbolom kršćane, (*ihthys hagnous*) što ih Ribar ljudi hvata iz mora zloće za slatki život***).

Napose se u sibilinskim knjigama i kod sv. Augustina (*Piscis assus Christus passus*, Spržena riba t. j. Krist patnik) prikazuje ovom slikom euharistijska gozba, stol Gospodnji, kod kojega kršćani (*pisciculi*, Tertul.) preporodeni iz krsne vode, pod prilikama kruha i vina, pomiješanog s vodom, primaju Ribu Krista kao zalag vječnog života. U katakombama sv. Kalista u Rimu imamo i sada sliku tronoga, na kojem leže kruh i riba, a nad njima svećenik u paliju blagosivajući pruža ruke, dok se s druge strane prikazuje žena (orans) raskrilljenim rukama kao tip Crkve gdje se moli. Slavni arhe-

*) V. Rauschen, *Florileg. patr. VII*, 19—21; Kihn, *Patrologie*, I, 382—384; Kraus, *Real-Encyclopädie der christl. Altertümer* I, 516—528, osobito 524; idem, *Roma sotteranea*, 249—250; tabula XII, 1.

**) J. Geffken, *Die Oracula Sibyllina*, Leipzig, 1902; VIII, 217; str. 153.

***) Kraus, *Encycl.* I, 524.

****) V. Kraus, *Real-Encyclopädie der christlichen Altertümer* I, 523.

olog de Rossi tumači sav ovaj fresco kao prizor konsekracije ili pretvorbe kruha u božanskog ihthysa****).

Riječ »Ihthys« nije dakle samo slučajno toliko puta spomenuta na epitafiju Pektorijevu, nego izrazuje eminentno euharistijsko značenje, pa je veoma vjerojatno, što tvrdi Kihn, da su prva tri euharistijska distiha reminiscencija ili imitacija druge starje (valjda liturgijske?) pjesme, jer i onako nemaju pravog epitafskog sadržaja. Što se tiče postanka ovog nadgrobnog natpisa, većina arheologa i stručnjaka (Pitra, de Rossi, Lenormant, Le Blant, Wilpert, Rauschen, Kihn) datiraju ga iz trećega stoljeća, jer »se simbol ribe u trećem stoljeću već manje upotrebljavao, a u četvrtom stoljeću posve ga je nestalo« (Rauschen).

Taj epitafij, koji se je gotovo sav mogao opet sastaviti na nade-nim komadima izvornog stećka*), ovako glasi u grčkom izvorniku i u hrvatskom prijevodu:

Ihthys o[uraniou the]ion genos êtori semno
 Hrêse labo[n zoe]n ambronton en broteois
 Thespesion hydaton ten sen, phile, thalpeo psyhen
 Ydasin aenaiois ploutodotou sophies.
 Soteros d' hagian meliedea lambane br[osin].
 Esthie pin[ao]n, ihthyn ehon palamais.
 Ihthyi ho[rtaz'] ara, lilaion, despota soter.
 Eu hendoi meter. se litazomai, phos to thanonton.
 Ashandie pater, t'omo keharismene thymo,
 Syn m[etri glykere kai adelphei]oisin emoisin
 I[hthys eirene seo], mneseo Pektorioio.

Božanstveni rode Ribe nebeske, čistim srcem
 Primivši čuvaj život besmrtni među smrtnicima,
 Što izvire iz Bogom posvećenih valova:
 Krijepi, prijatelju, svoju dušu
 Vodama nepresahnutim blagodatne mudrosti.
 Primaj medenu hranu Spasitelja svetih.
 Jedi i pij, gdje imaš Ribu u rukama.
 Ribom dakle nasiti žudnoga, Gospode Spase!
 Dobro počivala majka, molim Te, Svijetlo mrtvih!
 Ashantije, oče, premili mojemu srcu,
 S materom slatkom i bratljencima mojim,
 S mirom Ribe svoje spomeni se Pektorija!

Kraj sve tajanstvene discipline crkvene ne da se nijekati, kako je sav sadržaj ovog nadgrobnog natpisa mistično-euharistijskoga kova. Krasne početne riječi: »Božanstveni rode Ribe nebeske« dozivaju nam u pamet riječ apostola Pavla iz pjesme Aratove: »Njegov smo naime i rod« (Act. ap. 17, 28.) i sličnu riječ sv. Petra: »da po njima postanete dionici božanske naravi« (2 Petr. 1, 4). Napose pak, u koliko se tiču simbola Ribe i sakramenta krsta, nalaze svoj analo-

*) V. sliku njegovu na kraju knjige Krausove, Roma sotterr. tabula 12, 1.

gon u riječima Tertulijanovim: »Mi se ribice po našoj Ribi Isusu Kristu radamo u vodi niti se drukčije spasavamo osim u vodi ostajućići«*), te donekle u gore spomenutim riječima Klementa Aleksandrijskoga. Pjesnik kao da nam govori sa sv. Ivanom: »Drži što imaš« (Apoc. 3, 11), t. j. život besmrtni, što si ga primio (u klici) u Bogom posvećenim valovima svetoga krsta. *Dvoje* je zato sasvim potrebno sa strane samog krštenika, prijatelja, a to i Spasitelj pregnantno ističe u svojoj euharistijskoj besjedi u Kafarnaumu (Io. 6, 27 ss.): vjera i blagovanje tijela Gospodnjega; za razum vjera, kojom piješ iz »nepresahnutih vrela blagodatne mudrosti« nebeske, a za srce i volju »blagovanje preslatkog jela Spasitelja svetih«. Ipak ne valja rastaviti jedno sredstvo spasa od drugoga, jer je to jedno isto otajstvo vjere i otajstvo snage: živo vjerujući piješ iz vrela života te se već duhovno pričešćuješ; a dostojno blagujući »Ribu, što ju držiš u rukama« (po običaju prvih vjernika, koji su primali svetu česticu u šuplju desnicu poduprtu od lijevice i tako bi je primaknuli k ustima**), »krijepiš (svu) dušu svoju«.

Pjesnik prelazi s euharistijskog himna na pobožnu uspomenu svojih milih i dragih, usnulih u Gospodu, te najprije nadovezuje na prvi dio natpisa, pa iznova daje oduška svojoj želji za blagovanjem nebeske Ribe u poniznoj molbi »Gospodu Spasitelju«. Ali je kao pravi kršćanin ujedno proniknut vjerom u općinstvo svetih i živo jedinstvo svih vjernika živih i mrtvih u Kristu, koji nije samo hrana živih nego i »svijetlo mrtvih«. Njemu zato preporučuje pokolj svojih milih i dragih, pa i sam sebe preporučuje pobožnoj uspomeni svojih pokojnika u miru Ribe njihove.

3. *Novo uvaženi natpis euharistijski iz 5. stoljeća u crkvi sv. Lovrinca in campo Verano.*

U katoličkom dnevniku »Osservatore Romano« (28. svibnja 1922.) i opet u 1728. broju časopisa »La Civiltà cattolica« od 17. lipnja 1922. (godište 73., sv. 2. str. 511—518.)***) otac Feliks Grossi Gondi D. I. objelodanjuje latinski starokršćanski natpis, kojemu su posvetili veću pažnju. Ovdje se držim poglavito opširnijeg izvještaja spomenutog broja »La Civiltà catt«.

*) De bapt. c. 1.

**) O tom običaju svjedoči i sv. Ciril Jeruzalemski za svoju Crkvu (Catech. myst. 5, 21) i sv. Augustin za Afriku (Sermo 229, Migne, P. L. 39, 2168) pa ga i natpis naden g. 1894. u Tipasi (v. de Rossi, Bull. Crist. 1894, 91).

***) Za sada imam na raspolaganje samo dotični broj od »Civiltà catt.« i kratak izvještaj salcburškog tjednika »Kathol. Kirchenzeitung« (1922, br. 28, str. 186.) o tom natpisu po dnevniku »Osserv. Rom«.

Iza kako je Grossi Gondi više usput spomenuo važnost novo otkrivenih nadgrobnih spomenika euharistijskog sadržaja, dodaje iz Cambridge-skog kodeksa »Liber Pontificalis« (ed. Levison) jedan izvadak, za koji se spominje, da postoji u oratoriju sv. Križa kod bazilike vatikanske iz vremena pape Simaha (g. 498—514), te ovako glasi:

»Fortis ad infirmos descendens panis alendos

Hoc fractus ligno est ut potuisset edi . . .

Jaki je kruh silazeći, da nahrani slabe,

Prelomljen tim križem, da se uzmozne jesti . . .«

Dok su bili dosada spomenuti epigrafi euharistijski većim dijelom već dulje vremena poznati, imamo sada raspravljati o jednom drugom natpisu euharistijskom, koji se istina nije imao tek iskopati, ali je ipak nepoznat ostao i samom de Rossiu, premda je ovaj učenjak više puta pregledao dobitno mjesto za restauracije crkve sv. Lovrinca pod Pijom IX. Taj se spomenik nalazi u jednom polju (kaseti) stropa kripte (crypta confessionis sancti Laurentij) u istoimenoj crkvi na polju Veranskom. G. 1148. upotreбили su rimski klesari ovu mramornu ploču kod potpune rekonstrukcije ove kripte. Postavili su ploču u kaseti vestibula (ulaza) tako, te reci natpisa stoje normalno prema pročelju oltara; stoga se mogu teže čitati, to više, jer je usred ploče urezan jedan križ, koji je upisan u kružnicu, a osim toga su urezana i četiri tanjurića (tondini). Popriječni pak arhitravi, na kojima počiva ploča na oba kraja, pokrivaju i početak i svršetak svakoga retka. A to nam tumači, zašto nije natpis, premda vidljiv, nikomu udario u oči.

Prvi ga je opazio commendatore Santi Pesarini, koji je stekao mnogo zasluga za baziliku sv. Lovrinca. On predade ocu G. Bonavenii fotografiju natpisa. Taj je kušao da »ex ingenio« pogodi i nadopuni manjkave dijelove teksta. O. Grossi Gondi nade među papirima pok. Bonavenie samo priprosti nacrt bez komentara, koji je u »Nuovo Bulletino d' arch. crist.« (a. 26. n. 42.) objelodanjen. Htjedoše izvaditi svu mramornu ploču, da uzmoznu otkriti sav natpis sa krajnjim slovima pojedinih redaka, ali taj bi bio posao skopčan sa velikim troškovima. Kad se ipak prigodom priredbe euharistijskog kongresa u Rimu opet pojavila želja, da se barem donekle razotkriju krajevi mramorne ploče, uvjeriše se kod pokušaja, da su krajevi ploče doista s jedne i s druge strane odsječeni, valjda kod njezina uvrštenja u strop kripte.

Natpis je sastavljen od osam heksametara, u sredini dobro sačuvanih*), a stoga možemo prilično točno popuniti nepoznate dijelove redaka.

Na temelju samog vidljivog teksta i predloženih dopunjaka oca Bonavenie, Grossi Gondi ovako uspostavlja natpis:

1. Adsp]ice qui transis, quam sit brevis ac[c]ipe vita
2. Atqu]e tuae navis iter ad litus parad[isi]
3. Rel]lege — quo vultum Dni facias tibi po[rtum]
4. Percipias gra]tiam quisquis haec sacra perh[auris]
5. Glor]ia summa Ds (Deus) lumen sapientia vir[tus]
6. Ver]us in altari cruor est vinuq(ue) [videtur]
7. Is]q(ue) tui lateris per opus mirae [pietatis]
8. Unde] potenter aquam (t)ribuis bapti[smate] lotis.

*) Grossi Gondi konstatuje u sačuvanom tekstu dvije ritmičke pogreške: 1. »navis« (zadnji slog imao bi biti dug, ali je u istinu kratak); valjda je pjesnik čitao nā-uis (ovo zadnje kao diftong); 2. »quisquis haec«; drugi slog imao bi biti dug; u potonjoj latinštini smatrali su tu licenciju ispred h kao dopuštenu. Svakako se ne može u dopunju 4. stihla opravdati »gratiam«, jer je prvi slog ove riječi uvijek dug.

Napomenimo za sada u nadopunjenim dijelovima četiri male promjene, o kojima ću kasnije govoriti, naime u prvom retku »ac mala vita« mjesto: »Percipias gratiam«; u petom stihu: »Gratia« mjesto: »Gloria«; i na koncu: »baptismatis undam« mjesto: »baptismate lotis«. Uz ove male promjene, od kojih su neke više manje potrebne, glasi

prijevod hrvatski:

1. Gledaj na prolasku, kako je kratak i zao život;
2. Upravi dakle put svoje lađe na obalu raja,
3. Njime da sebi lice Gospodnje učiniš lukom.
4. Kušaj veselje, gdje do dna crpeš iz ovih otajstva.
5. Milosti najviša, Bože, Svjetlosti, Mudrosti, Kreposti!
6. Prava je na oltaru Krv, a čini se vino,
7. I to Krv Tvoga boka po djelu ljubavi divne,
8. Odakle moćno dijeliš krštenicima vodu; (ili pak):
Otklen oplodiv vodu pružaš valove krsne.

* * *

Grossi Gondi po tom raspravlja o većoj ili manjoj sigurnosti ili vjerojatnosti, kojom se neki od predloženih dopunjaka mogu obraniti: U ovom je pogledu dakako važno, da se po mogućnosti točno odredi svrha, kojoj je imao služiti taj natpis, kao i prilike mjesta i vremena. Po nesumnjivim podacima samoga natpisa slave se zajedno tajne krsta i Euharistije, donekle kanoti prisutne (haec sacra perhauris) . . . Grossi Gondi iz toga zaključuje, da se radilo o natpisu, koji je bio ispočetka postavljen u samoj crkvi sv. Lovrinca, i to na mjestu, kuda su imali proći katehumeni do krštenja i do euharistijske gozbe, dakako *odrasli* katehumeni. Taj natpis potječe dakle iz vremena, kada je krštenje *odraslih* još bilo u običaju, dakle prije svršetka petoga stoljeća; jer poslije toga vremena u Rimu nije više bilo općenitih krštenja odraslih. Neku potvrdu za svoj zaključak nalazi Grossi Gondi u izrazu prvoga stiha: »Adspice, qui transis« (Gledaj, koji prolaziš) i u činjenici, da su mnoge crkve u Rimu za prvih vijekova imale poseban baptisterij*) (krstionicu u posebnom svetištu), kako se to može razabrati iz knjige »Liber Pontificalis« (I, 234; 244) u životu Siksta III. (432.—440) i Hilarija (461.—468). »Svakako nije bio nov običaj, da su se postavili natpisi u baptisteriju n. pr. u crkvi sv. Petra na Vatikanu, u baptisteriju Lateranskom koji još i danas postoji . . .«**)

*) Takov je bio i u Solinu (sada u razvalinama) kod Splita. I ondje je baptisterij izvan krasne basilike gradske.

***) La Civiltà catt. I. c. 517.

Ne ću napadati znamenitost ovih razloga. No pitam: Je li posve isključeno, da se i ovdje radi o *nadgrobnom natpisu*? Istina, *jedini* prvi stih mogao bi govoriti u prilog tomu mnijenju, pogotovo, ako se mjesto predloženog svršetka »ac(cipe vita)« uzme zgodniji izraz »ac mala vita«, kojim bi nam začetnik natpisa natuknuo riječi patrijarha Jakova: »Dies peregrinationis meae 130 anorum, *parvi et mali*« (Dani su moga putovanja 130 godina, *kratki i zli* Gen. 47, 9). Grossi Gondi drži dopunjak ac(cipe vita) kao »veoma vjerojatan«; ali prema početnoj riječi »Adspice« uvrštena riječ »accipe« (primi) zvuči kao tautologija, a to je osobito nezgodno u prvom retku lapidarnog kratkog natpisa. U ostalom i *drugi* nadgrobní natpisi, kako smo gore vidjeli, govore često *poglavitito o euharistijskoj tajni*, i to u dušobudnu svrhu, jer je Euharistija kraljevstvo nebesko na zemlji i oslast rajska. I upravo je zato lako moguće, da misao drugoga stiha: »Upravljaj dakle put svoje lade na obalu raja« smjera ne samo na vječno blaženstvo u nebu, nego direktno i neposredno također na krst i na Euharistiju, koji su već ovdje na zemlji kanoti »litus paradisi«. Po nagadanju Probstova već je sv. Hipolit Rimski*) u trećem stoljeću (De Susanna, in Dan. 13, 18;) u riječima »en to paradeiso hydatos metalabein« (u raju učestvovati u vodi) *nazvao mjesto krštenja »ra-jem*«. S tim je značenjem u savezu potonje ime »paradisus« za predvorje crkava, okruženo arkadama i zasadenim drvećem, koje je onamo od 6. stoljeća također služilo kao groblje**). Heuser veli, da »Hipolit označuje mjesto krštenja imenom mjesta, gdje je Bog stvorio i posvetio prvoga čovjeka«***).

Sam auktor naš Grossi Gondi vrlo dobro upozoruje ovdje čitače na riječi Ćirila Jeruzalemskoga novokršćenicima: »Kada se dakle odričeš davla, gazeći svaki ugovor s njime, raskidaš stare sveze sa paklom, otvara ti se *raj Božji*« (Cat. myst. 1, 9). Ali se taj Božji raj *neposredno* otvara na zemlji u duši novokršćenikovoju po milosti Duha Svetoga; a mislim, da se ne uvažuje *potpuni* smisao tih riječi, ako bi se *samo o vječnoj budućnosti* razumjelo ono što Grossi Gondi dalje veli: »Ovu će milost steći kojigod se približi ovim dvjema sakramentima, krstu i Euharistiji«. Tim tumačenjem »žala rajskog« o mjestu krštenja (neposredno) stekosmo i zgodniji prelaz govora pjesnikova na Euharistiju: »I upravljaj put lade svoje na obalu raja, Kako bi njime (rajem krsta) lice Gospodinovo sebi učinio lukom«. Ako »litus paradisi« znači neposredno »mjesto krštenja«, onda »vultus Domini« znači uz konačno gledanje lica Božjega u vječnom blaženstvu također neposredno »lice Božje« u Euharistiji, koja doista postaje »luka« za pričesnika; pa tako imamo posve prirodan prelaz

*) V. Kraus, Encyklop. II, 585.

**) Isp. o tom u Krausovoj enciklopediji članke »Basilika« I, 122 i »Taufkirche«, II, 839.

***) Ibid. II, 839.

do slijedećih stihova. U 4. stihu moglo bi se valjda izbjeći baren: *jednoj* ritmičkoj pogrješci, ako se mjesto predloženog dopunjka »Percipias grâ(tiam)« uzme ritmički korektni i stvarno jednaki izraz: »Percipe laetitiam« quisquis haec sacra perhauris (Kušaj veselje gdje do dna crpeš iz ovih otajstva). I onako je »veselje« poseban plod »izvrsnog kaleža Gospodnjega, koji opaja« (Ps. 22, 5). U petom bi se stihu po tom riječ »Gloria« zgodnije ovako zamijenila: »Gratia summa, Deus, Lumen, Sapientia, Virtus« (Milost najveća Bog je, Svjetlost, Mudrost i Krepost. Ili: Milosti najviša, Bože, Svjetlosti, Mudrosti, Kreposti!). Vokativ se u 5. stihu osobito zato preporučuje, jer se u drugom *dijelu natpisa* (7.—8.) direktno apostrofirava Krist kao Bog, iza kako je pjesnik kroz cijeli prvi dio natpisa (1.—4.) direktno uslovio vjernog prolaznika. Izvrsno primjećuje Grossi Gondi k petome stihu: »U prvom (sakramentu sv. krsta) Bog je onaj, koji *rasvjetljuje* (isp. imena krsta: illuminatio, photismos, i obred, po kojem krštenik drži zapaljenu svijeću u ruci), koji daje sol *mudrosti* (isp. dotični obred prije krštenja: Primi sol mudrosti . . .), koji ulijeva *krepost Duha Svetoga* (U posveti krsne vode: Descendat in hanc plenit. fontis virtus Sp. Sancti), a na ova tri pojma pjesnik, čini mi se, podsjeća u tri riječi *lumen, sapientia, virtus*«. Nije li tu ujedno natuknut Bog u *tri božanske osobe* kao najviša *nestvorena* milost, koja se daje kršteniku i pričesniku?

Baš zato, jer se ovdje u prvom redu i neposredno radi o duhovnom dobru našem *već za ovoga života*, mislim, da je zgodnija u petom stihu prva riječ »gratia« (milost) nego li »gloria« (slava rajska). Tako pjesnik ostaje sebi dosljedan i u slijedećem šestom retku: »Verus in altari cruor est vinumque videtur«. (Prava je Krv na oltaru, ma da se činila vino). Kod ovoga stiha Grossi Gondi zgodno ističe riječ sv. Ćirila Jeruzalemskoga i »Najčvršće vjeruješ, da Kruh, koji se vidi (panem qui videtur), nije kruh . . ., nego Tijelo Kristovo, i da Vino, koje se vidi (quod videtur) nije vino . . ., nego Krv Kristova«*). Isto tako zgodno i lijepo tumači osmi stih: »Isque tui lateris per opus mirae pietatis« (I to Krv tvoga boka po djelu ljubavi divne), navodeći slične riječi sv. Ivana Krizostoma o tom tajinstvenom simbolu: »Kad je umro Isus te još visio na križu, približi se vojnik, kopljem izrani bok, te odanle istječe voda i krv« (Sermo ad neophytos). Već je prije isti pisac posve opravdao dopunjak »pietatis«, jer isti izraz nalazimo u distihu: O magnum pietatis opus: mort mortua tunc est, In ligno quando mortua vita fuit (O veliko djelo ljubavi: smrt je umrla tada, Kad je na drvetu život preminuo). A taj se distihon nalazi već u natpisu pape Simaha (g. 498.—514.).

Zadnji stih glasi: »Unde potenter**») aquam tribuis bapti(smata

*) Catech. myst. 4, 9.

***) S ovom riječju »potenter« ispredi paralelni izraz u tajnoj misnoj molitvi: »Haec sacra (resp. sacrificia) nos, Domine potenti virtute mundatos.

lotis)« (Odakle moćno dijeliš vodu onima, koji su krštenjem oprani). Grossi Gondi predlaže i drugu varijantu na koncu »baptismate tinctis«. Jedna je i druga lekcija istog značenja i jednako dobra, pogotovo kad se tu ujedno misli na razgovor Isusov sa ženom Samarijankom o vodi, koju će on dati i koja teče u život vječni (Iv. 5.). Ostaje ipak jedna barem prividna poteškoća, u koliko se najprije spominje »Krv iz boka« kao euharistijsko otajstvo, pa se onda mijenja slika Krvi, te se pod slikom *vode* označuju poglavito plodovi euharistijski za one, koji su već prije oprani vodom krštenja, dok se sama voda krštenja nikako ne označuje ovom »vodom«.

U ovim prilikama čini mi se, da ćemo dobiti skladniji i potpuniji smisao, ako nadopunimo zadnji stih: »baptismatis undam« (val krsni) ili valjda: »baptismate mersis« (onima, koji su na krstu zaronili), ako već mislimo sa piscem, da treba i indirektni objekt u dativu izraziti uz direktni objekt »aquam« (vodu) kod glagola »tribuis« (dijeliš). Meni se više sviđa lekcija »baptismatis undam« ili »undas« (valove), jer se 1. krst već kod najstarijih pisaca ovom riječju često opisuje (Isp. n. pr. u posveti krsne vode na Veliku subotu: »unda purificans« itd.); »Manavit unda et sanguine« u pjesmi »Vexilla Regis«; »undae genitalis auxilio« Cypr. ep. 1. M. P. L. 4, 204); 2. Ovako ostajemo vjerni tradicionalnom patrističkom shvaćanju o mističnomu značenju krvi i vode, koja je na križu istekla iz boka mrtvog Spasitelja, u koliko krv i ovdje znači Euharistiju, a voda krst. 3. Prema ovoj hipotezi — dobivamo također veoma dubok i prvim kršćanskim vijekovima veoma dobro poznat smisao o *universalnoj kauzalnosti presvete Euharistije**), također obzirom na milosti sv. krsta. Ispoređi n. pr. tajnu molitvu u misi uskrsnog petka: »Žrtve, molimo Gospodine, primi umilostivljen, koje prikazujemo i u zadovoljštinu za *grijeih preporodenih* i za pospješenje nebeske pomoći«; ili obred pokropa puka svetom vodom prije mise u uskrsno vrijeme: »Vidi aquam . . . Vidjeh vodu gdje je izvivala iz hrama s desne strane; i svi, kojima je pritekla ta voda, spasiše se i govore: Aleluja, aleluja«. Dom Guéranger ovako razlaže taj obred: »Kod ovoga pokropa svete vode mislimo na *tajnu preporoda*, koja se izvršila u uskrsnoj noći na krštenicima; nadalje mislimo, kako smo mi sami postali udovi Isusa Krista *po vodi, koju je oplodila krv Jaganjčeva i sila Duha Svetoga*«. Da se tu radi baš o *euharistijskoj krvi Jaganjca Božjega*, to jasno pokazuje spomen »hrama« i položaj ovog obreda na početku svete mise**). Uključno dakako i kod ove hipotetične lekcije označuje se u ovom osmom stihu Euharistija u *opće* kao izvor vode, koja teče

ad suum faciant puriores venire principium« (Dom. 1. Adv.; fer. 2. post Dom. Palm.).

*) V. o tom raspravu moju u »Bogoslovnom Vestniku« (Ljubljana, III. 1923. 106—149. i u slijedećem broju istog časopisa

**) Das Kirchenjahr 7, 57.

u život vječni; dapače ovaj je natpis tako uređen, da se »svete tajne« (haec sacra) krsta i Euharistije ne rastavljaju strogo jedna od druge, nego se sve smatra s pravom kao *jedno jedinstveno otajstvo* i jedan jedinstveni suvisli obred. Prema predloženoj lekciji »baptismatis undam« glasilo bi dakle zadnji stih u doslovnom prijevodu:

»Odanle moćno pružaš vodu, valove krsne«; ili u malo slobodnijem, nu ipak točnom prijevodu (s obzirom na smisao riječi »potenter«):

»Otklen oplodiv vodu pružaš valove krsne«.

Doista i treći ovaj euharistijski natpis, makar se u prvi mah pričinio manje vrijednim, dubinom svoga divnoga sadržaja dostojno se stavlja uz bok nadgrobnim natpisima Aberkijevu i Pektorijevu, te poput njih spada na ono kamenje, koje i danas jasno i glasno viče: »Hosana Sinu Davidovu! Blagosloven, koji dolazi u ime Gospodnje!«

I. P. Bock D. I.

Po Mariji k Isusu.

Sveti Oci i stari crkveni pisci često ističu ovu misao: *Po Mariji k Isusu*. Tako carigradski patrijarha Proclus (u. 436) nazivlje bl. Djevicu »mostom izmed Boga i ljudi« (I. govor: pohvala presv. Bogorodice Marije). Često ističe istu misao i sv. Bernard, koji je toliko lijepa napisao o Majci Božjoj. Pogledajmo par navoda. »Već ste opazili« piše »da je kraljevska Djevica isti put, po kome je Spasitelj došao. Držeći se dakle puta nastojmo i mi, predragi, da se po njoj k njemu popnemo, koji je po njoj došao u našu bijedu. Daj da po tebi pristupimo k Sinu, o blagoslovena i puna milosti, roditeljice života, majko spasa, da nas po tebi dočeka, koji nam je po tebi dan. Neka kod njega tvoja svetost ispriča našu krivicu naše pokvarenosti. Gospodo naša, posrednice naša, odvjētнице naša, sa svojim nas sinom pomiri, svojemu nas Sinu preporučī, svojemu nas Sinu izručī. Učini, o blagoslovena, po milosti, koju si našla, po prednosti, koju si zaslužila, po milosrđu, koje si primila, da koji se dostojao po tebi postati dionikom naše slabosti i bijede, neka nas i po tvome posredovanju učini dionicima svoje slave i blaženstva, Isus Krist, sin tvoj, Gospodin naš, koji je nad sve blagosloveni Bog u vijeke«. (Sermo 2. in adv. Dom. n. 5.). »Svom dušom, svim srcem i svīm željama poklonimo se ovoj Marija, jer tako hoće onaj, koji je htio, da sve imamo po Mariji. Tako hoće onaj, velim, ali za nas. U vjeru potiče, uzdanje jača, nepouzdanje uklanja, malodušne pridiže. Ti si se plašio pristupiti k Ocu, samom riječju uplašen hvataš se lišća: Isusa ti dade stoga za posrednika. Takav sin što ne će postići